

Сергій
БІЛОКІНЬ

КЛУБ
ТВОРЧОЇ МОЛОДІ
«СУЧАСНИК»
(1960–1965)

■

*За традицією навчальний рік
в Національному університеті
«Кисво-Ногілянська академія»
починається відкритою лекцією
Почесного професора Університету,
відомого в світі вченого.
Починаючи з 1992 року
моголянці мали можливість почути:
мовознавця Юрія Шувельова,
географа-кліматолога Лоуренса Майсека,
філософа Поля Рікера,
історика Романа Шпорлюка,
філософа, релігієзнавця Роланда Піча,
філологів Івана Фізера,
Ярослава Розумного,
політолога Богдана Кравченка,
філософа Сергія Авєрінцева,
поета Ліну Костенко,
літературознавця Миколу Жулінського,
фахівця з питань стратегії
та розвитку бізнесу Лоріяна Сливоцького,
поета й державного діяча Дмитра Павличка,
фахівця з оптимізації бізнес-процесів та управління
технологіями Карла Цайїінгера,
фахівця з менеджменту в охороні здоров'я Віма Гроота,
літературознавця, громадського
та політичного діяча Івана Дзюбу,
відомого польського політолога Адама Міхніка,
відомого українського письменника, перекладача,
історика літератури Валерія Шевчука,
економіста та громадською діяча Богдана Гаврилишина,
визначного кримськотатарського
та українського політика Рефата Чубарова,
українського науковця, історика та публіциста
Ярослава Грицака,
італійського славіста та україніста
Джованну Броджі-Беркофф.*

Cepus Ginochis.

КЛУБ
ТВОРЧОЇ МОЛОДІ
«СУЧАСНИК»
(1960 – 1965)

Київ

Видавничий дім
«Києво-Могилянська академія»
2012

УДК 061.2-053.6(477)(042.3)" 1960/1965'
ББК 77.2г(4Укр)л9
Б61

Інавгураційна лекція
Почесного професора Національного університету
«Києво-Могилянська академія».
1 вересня 2012 року

Відомий український історик, джерелознавець, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка розповідає про обставини заснування, діяльність і значення славетного Клубу творчої молоді в історії України. Це перше ґрунтовне дослідження КТМ, досі так докладно та глибоко тема не висвітлювалася.

Лекція розрахована на студентську аудиторію та широке коло читачів.

© Білокіп' С. І., 2012
© НаУКМА, 2012
© Міжнародний благодійний фонд відродження Києво-Могилянської академії, 2012
© Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012

ІВВК 978-966-518-602-1

Комплекс явищ, пов'язаних зі знаменитим Клубом творчої молоді, охоплює передусім три кола проблем — термінології, джерелознавства й хронології. Про все це кожен сучасник відповідного віку може розводитися без кінця й краю, чудово усвідомлюючи, що при цьому виникатимуть численні розбіжності, а багато питань лишатиметься без відповіді. Історичну науку й фольклористику хотілося б усе-таки розвести. Колосальна кількість наявних джерел стосується в першу чергу лідерів Клубу, але не скрізь і не завжди говориться про їхню організацію. Сам КТМ як такий досі по сугі не досліджено. Немає жодної монографії про нього, жодної присвяченої йому дисертації. Одне з перших завдань історичної науки — виокремити з масиву шістдесятництва його організаційну структуру.

Джерела до історії повоєнного періоду

У вітчизняній історіографії історія *повсякденності* як новітнього дослідницького напрямку суттєво різниться від її завдань у історичній науці світовій. Наші історики вторгаються у цей простір не від доброго життя, а щоб відійти від традиційних джерел, внаслідок їхньої сутої тенденційності, що стосується передусім офіційних ЗМІ. Загальновідомо, що повоєнна преса інформаційно була надзвичайно бідна на новини, плекаючи стабільність радянського способу життя, де ніяких несподіванок не буває (охочі можуть легко це прорахувати через кількість інформації на одиницю газетної площі). Преса (і це прекрасно видно в досі не закінченій «Хроніці ХХ століття») містить правдиві відомості про дуже обмежене коло явищ — рішення вищих партійних органів, що підлягали оголошенню (кадрові питання), суто позитивні явища — відкриття установ (театри, музеї, кінотеатри, введення в дію заводів), нагородження представників номенклатури, зрештою, їхні дати смерті, якщо вони вказуються (а це робилося здебільшого для номенклатури, та й то не для всіх її категорій), теж можуть вважатися правдивими. Як жартували сучасники, незалежно від змісту газетних статей їхні заголовки склалися таким чином, що могли описувати одну-єдину реалію — статевий акт.

За умов незалежності до звичайних джерел додалася колосальна кількість принципово нових — архівні матеріали, що розкривають діяльність громадян, спрямовану проти влади (називалась антирадянською), зарубіжні публікації (поки що лише ті.

що вийшли з еміграційного гетто). Механічно поставлені в один ряд, вони ще не набули інформаційної єдності як прояви діяльності того самого національного організму.

Але в застосуванні до вітчизняної історіографії термін *повсякденність* важко визнати цілком вдалим, оскільки життя тієї самої номенклатури (розподільники, пайки, привілеї різного роду) в її параметрах здебільшого не описуються. На мою думку, ці моменти легше вичленити, протиставляючи цю саму *повсякденність* у різних, ба навіть протилежних за характером соціальних прошарках і групах.

Більше того, особливої ефективності може набути при цьому діяльність окремо взятої конкретної людини, оскільки вона легко розглядається передусім у своєму побуті (якщо були закладені до сховищ і збереглися джерела). КТМ щонайкраще надається для такого підходу.

Ідеологія повоєнної інтелігенції

Ідеться про покоління, що перебуло війну й шістдесятникам начебто передувало. Історична наука ще не розглянула світогляду цього покоління, тим більше його прошарків і груп. Пропаганда схарактеризувала їх у надто очевидний спосіб. Виявляється, окремі, начебто ніяк не пов'язані між собою особи, сигналізують про наявність у них однієї з найхарактерніших рис шістдесятництва — нонконформізму. У найнесподіваніші для цього 1940-ві роки, часи триумфу Сталіна, вони заявляють себе вільними людьми.

Завсідниця усіх заходів Клубу творчої молоді Гандзя Ігнатенко залишила розлогі спогади про своїх

Джерела до історії повоєнного періоду

У вітчизняній історіографії історія *повсякденності* як новітнього дослідницького напрямку суттєво різниться від її завдань у історичній науці світової. Наші історики вторгаєсь у цей простір не від доброго життя, а щоб відійти від традиційних джерел, внаслідок їхньої сугої тенденційності, що стосується передусім офіційних ЗМІ. Загальновідомо, що повоєнна преса інформаційно була надзвичайно бідна на новини, плекаючи стабільність радянського способу життя, де ніяких несподіванок не буває (охочі можуть легко це прорахувати через кількість інформації на одиницю газетної площі). Преса (і це прекрасно видно в досі не закінченій «Хроніці ХХ століття») містить правдиві відомості про дуже обмежене коло явищ — рішення вищих партійних органів, що підлягали оголошенню (кадрові питання), суто позитивні явища — відкриття установ (театри, музеї, кінотеатри, введення в дію заводів), нагородження представників номенклатури, зрештою, їхні дати смерті, якщо вони вказуються (а це робилося здебільшого для номенклатури, та й то не для всіх її категорій), теж можуть вважатися правдивими. Як жартували сучасники, незалежно від змісту газетних статей їхні заголовки складались таким чином, що могли описувати одну-єдину реалію — статевий акт.

За умов незалежності до звичайних джерел додалася колосальна кількість принципово нових — архівні матеріали, що розкривають діяльність громадян, спрямовану проти влади (називалась антирадянською), зарубіжні публікації (поки що лише ті.

що вийшли з еміграційного гетто). Механічно поставлені в один ряд, вони ще не набули інформаційної єдності як прояви діяльності того самого національного організму.

Але в застосуванні до вітчизняної історіографії термін *повсякденність* важко визнати цілком вдалим, оскільки життя тієї самої номенклатури (розподільники, пайки, привілеї різного роду) в її параметрах здебільшого не описуються. На мою думку, ці моменти легше вичленити, протиставляючи цю саму *повсякденність* у різних, ба навіть протилежних за характером соціальних прошарках і групах.

Більше того, особливої ефективності може набути при цьому діяльність окремо взятої конкретної людини, оскільки вона легко розглядається передусім у своєму побуті (якщо були закладені до сховищ і збереглися джерела). КТМ щонайкраще надається для такого підходу.

Ідеологія повоєнної інтелігенції

Ідеться про покоління, що перебуло війну й шістдесятникам начебто передувало. Історична наука ще не розглянула світогляду цього покоління, тим більше його прошарків і груп. Пропаганда схарактеризувала їх у надто очевидний спосіб. Виявляється, окремі, начебто ніяк не пов'язані між собою особи, сигналізують про наявність у них однієї з найхарактерніших рис шістдесятництва - нонконформізму. У найнесподіваніші для цього 1940-ві роки, часи триумфу Сталіна, вони заявляють себе вільними людьми.

Завсідниця усіх заходів Клубу творчої молоді І андрія Ігнатенко залишила розлогі спогади про своїх

старших товаришів, яких я ще застав. Колишні бойові офіцери, по війні вони вже рухалися, скажу так, у цивільних напрямках. Мали не ювілейні, а бойові ордени й медалі, тож перед ними начебто були відкриті всі дороги. Але вони зберігали відданість кожен своїй малій батьківщині, і для кожного це створював певні колізії.

Музикознавець Михайло Головащенко був офіцером совецьких окупаційних військ, після закінчення воєнних дій служив у Берліні. Згодом видав кілька книжок про Соломію Крушельницьку і Олександра Кошиця. Працював у газеті «Культура і життя». Протягом десятиріч пильно зберігав свої молодечі вірші. Це вражас, але представник переможної армії писав про офіційних поетів своєї держави (мабуть. Тичина, Бажан, Рильський) дослівно таке:

*А ви, недолюдки прокляті,
За гріш нікчемний продались*
[■■■]
Прийде час, —
петля найдеться і для вас.
А я співатиму пісні
Про крацу долю навесні.
Щоб сотіє правди засіяло,
Щоб заспівала вся земля,
Як при Богданові співала,
І щоб в Україні засіяла
В руках гетьманських булава!

Цього вірша опубліковано вже за незалежності. Його дата — 20 листопада 1949 року. Місце написання — Берлін

¹ Ще одна грань таланту // Культура і життя. 2004. 14 липня. № 25 (4090). С. 4; Русалка Дністрова. 1995. Листопад. Ч. 20 (66).

Представника СРСР в комітеті з кадрів і денацифікації при берлінській Союзній комендатурі капітана Івана Білоконя жажнула атмосфера грабунків німецької культурної спадщини, які провадив там маршал Жуков і його підлеглі. У німецькомовному журналі «Neue Welt» поруч із матеріалами О. М. Толстого й Пришвіна батько надрукував статті про Тімірязєва й Мічуріна. Після демобілізації привіз із Німеччини капітальну багатотомову природознавчу енциклопедію і — з цікавості — кілька звідомих заборонених книжок Івана Мірчука про Україну, Т. Масарика, Фріча та ін. також німецькою мовою. У Києві став деканом біологічного факультету КДУ, директором Ботанічного саду ім. акад. Фоміна.

У всіх цих випадках бачимо людей, що, відчувши раз себе вільними, прагнули це почуття зберегти.

Відповідь адміністрації на виклик людності

Певні відомості про небажані «прояви» державної структури тим часом накопичували. На початку 1954 року пленум ЦК КПРС прийняв політичне рішення «Про дальше збільшення виробництва зерна в країні і про освоєння цілинних і перелогових земель». За кілька десятиріч виявилось, що це була попросту авантюра, й закінчилася вона погано. Фахівці-советологи відразу побачили дефект у концепції цього рішення й попередили: мала кількість опадів, сухавії й засоленість ґрунтів дають «підстави віднести зону, де переводиться освоєння цілинних і перелогових земель, до областей дуже мало стійких для хліборобства. Хрущов вступив в боротьбу з стихіями

природи» Але головної мети тодішнє колективне керівництво досягло. Покоління молоді, що могла завдати йому великого клопоту, було вилучено з центральних регіонів й відправлено кудись подалі, у Казахстан, райони Поволжя, Уралу, Західного й Східного Сибіру, Далекого Сходу. Назад вони здебільшого не повертались.

Нова, пізніша відповідь

Ще раз повторити таку акцію наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років державна адміністрація вже не наважилась. Процес можна було хіба що очолити. 27 серпня 1999 року в Одесі Іван Дзюба розповідав у ранньому інтерв'ю Юрієві Зайцеву: «З одного боку було наше бажання мати якийсь осередок і щось робити, а з другого боку ЦК комсомолу шукав способу оволодіти молоддю, контролювати ситуацію. Вони вважали, що краще хай це буде під їхньою егідою. Але потім вони самі перелякалися, чи їх налякали, словом, клуб ліквідували. Але він дуже багато встиг зробити»². Таку версію перебігу подій у спрощеному вигляді запропонував Іван Михайлович.

Головну роль відіграли в цьому процесі комсомол і Спілка письменників, персонально Тамара Володимирівна Главак і Володимир Якович П'янов, що написали свої спогади про це. Без санкції Главак і візи її начальника секретаря міськкому комсомолу І. Солдатенка ніякого Клубу творчої молоді не могло ви-

¹ Вакулєнко Я. До питання освоєння цілинних і перелогових земель в ССРСР // Український збірник. Мюнхен, 1955. Кн. 3. С. 203.

² Насправді було так: Інтерв'ю Юрія Зайцева з Іваном Дзюбою. Львів, 2001. С. 12.

никнути взагалі. Від партійних органів керівництво здійснювала Євгенія Чмихало, але вона не впоралась із покладеним на неї завданням, і її було відправлено на підвищення до Москви, чим її кар'єрний ріст і закінчився.

Свідок і учасник тих подій Юрій Мушкетик розповідає: «То були важкі тоталітарні часи, й за найменший відступ з утрамбованої ідеологічної дороги людину могли жорстоко покарати або й скалічити навіки, перекрити всі шляхи. Я пам'ятаю ті часи, сам працював у редакції часопису, коли вслід (?) за шістдесятниками нога в ногу йшли молодші, запалені жаданням творчості, правди, діяння, переважній більшості з них перерили шлях дикі вепри в кадебістських погонах, їх, молодих, порозсилали з "запрещенієм писать і рисовать" по найвіддаленіших районах, де секретар райкому як унтер Пришибсєв, а начальник районного КДБ як античний трихвостий кербер — охоронець входу до соціалістичного царства. Скількох із них врятував В. П'янов, тим чи іншим способом відвів від них удар кігтистої лапи...»¹.

1964 року через Спілку письменників було проведено семінари молодих авторів, що провадились у приміщенні, де тепер Міністерство закордонних справ. На семінарах виступали Павло Тичина, Абрам Кацнельсон, Микола Тарновський. На зустрічі у Спілці письменників виступив Іван Драч. Міністерство освіти активно представляла Інна Аронівна Шаргородська. Штатний фотограф «Літ. України» чи ще «Літ. газети» Яіцький знімав Тичину разом зі школярами. Слухати

¹ П'янов Володимир. Ламані-переламані і... шасливі: Спогади, есеї, нариси. К.: Укр. письменник, 2005. 269 с.

інших поетів і читати свої вірші поприїздили Михайло Саченко, Світлана Жолоб, Валентина Отрошенко, Леся Тиглій, Світлана Хміль — наймолодші автори нью-йоркської антології Богдана Кравцева «Шістдесят поетів шістдесятих років» Вони визначають горішню хронологічну межу шістдесятництва.

Відмінність між новим підходом і звичайною моделлю творчих спілок

Розмовляючи з московським літератором Феліксом Чуєвим, Лазар Каганович кинув:

— *Ваш Союз [писателєй] был создан в 1934 (sic) году...*

Той самовіддано підхопив:

— *...По инициативе Горького...*

Каганович закрив го.му рота:

— *Не по инициативе Горького, он создан по инициативе ЦК².*

Так звані творчі спілки відрізнялися від професійних спілок давніших часів не лише генезою. Письменники, живописці та інші так звані особи вільних професій мусили жити у спільних будівлях (будинок «Слово» в Харкові, «Роліт» у Києві). За різними приводами їх збирали разом і ставили перед ними

¹ Шістдесят поетів шістдесятих років: Антологія нової української поезії і Упорядкування, вступна стаття і довідки Богдана Кравцева. Нью-Йорк: Пролог, 1967. ХХІ, [1], [II], 299, [1] с. Обкладинка Якова Г нздовського.

² Чуєв Фелікс. Так говорив Каганович. М.: Отечество, 1992. С. 172. Насправді його було створено голодного 1932 року на підставі постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року «Про перебудову літературно-мистецьких організацій».

конкретні творчі завдання. Виразним структурним підрозділом спілок був, як завжди, відділ кадрів. Існували розподільник для підготовки цих людей, відомча поліклініка. Із історії харківського будинку «Слово» видно, коли ставало потрібно, їх разом і арештовували

Правдоподібно, передбачалося, що Клуб творчої молоді буде схожий на молодіжні совєцькі організації комсомольського характеру. Працюючи над історією Клубу, я опитував Тамару Главак і Леся Танюка. Починаючи від перших місяців його існування, Л. Танюк підкреслював необхідність вийти поза цехові рамки так званих творчих спілок. На відміну від останніх, характерною прикметою нової структури був цілковитий брак діловодства. Клуб ніде не реєструвався, як це прийнято тепер. Планів роботи і звітів не було. Членських квитків чи посвідчень також не існувало, дарма що на відкритті виставки Алли Горської та Івана Світличного в Музеї літератури Ераст Біняшевський запевняв, що він мав посвідчення № 2 (мовляв, після Ташока) ². Тож у жодному архівосховищі, передусім у Центральному державному архіві громадських об'єднань (ЦДАГО України, кол. партархів), фонду Клубу творчої молоді, наскільки розумію, немає.

¹ Дукина Наталка. На добрий спомин...: Повість про батька. Харків: Березіль, 2002.

² Архів самого В. Біняшевського зберігається приватно (див.. Світ української писанки / Упор. С. П. Сітько, Т. Є. Русанова. К.: Кондор, 2005. 96 с.).

Джерельна база з історії КТМ,
ширше - шістдесятництва

1998 року покійні Леоніда і Надія Світличні встигли видати спогади 73 друзів і знайомих Івана Світличного «Доброокий». Леоніда Павлівна опрацювала також його вибране і двотомник листування «Голос доби: Листи з “Парнасу”» (2001, 2008). Під псевдонімом (на жаль) видала в «Сучасності» власні спогади. Протягом 90-х років жанр мемуарів, присвячених політ'язням, щойно вироблявся. Деякі тексти несуть у собі мало фактичної інформації, але містять дух часу.

Але ще трохи раніше, 1996 року листи, спогади й статті про Аллу Горську видали її син Лесь Зарецький і покійний Микола Маричевський. Збірник звався «Червона тінь калини». Зведення писемних джерел, що лишила по собі Алла Горська, опрацювала Людмила Огнева й видала власним коштом у двох томах тиражем 30 і 50 примірників.

Том «Вибраного» одного з найстарших членів Клубу Євгена Сверстюка «На святі надій» (1999) містить статті про шістдесятників В. Симоненка, Б. Мозолецького, В. Стуса, З. Красівського, Я. Лесіва, І. Світличного, М. Коцюбинську, І. Дзюбу, М. Руденка, крім них, Б. Антоненка-Давидовича, а також рецензії співробітників інститутів АГУРСР А. Каспрука, О. Курносова, ІХ Морганька та В. Бородіна на різні твори Євгена Олександровича, які їм замовило КГБ під час арештів 1972 року.

Покійна Михайлина Коцюбинська опрацювала спадщину Василя Стуса та — в серії «Бібліотека

Шевченківського комітету» — тексти також світлої пам'яті Івана та Надії Світличних. Наприкінці життя Михайлини Хомівни з'явилася в Харкові (2006) книжка спогадів у чи не найкращому видавництві України «Акта».

У 2000 році Богуміла Бердиховська та Оля Гнатюк видали інтерв'ю з Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбок», Михайлиною Коцюбинською, Михайлом Горинем і Миколою Рябчуком. Дослідники нагадали, що всі ми тимчасові й дуже важливо робити те, що не можна повторити. 2004 року їхня книжка вийшла українською мовою.

На диво зрілим діячем постає Валерій Марченко у збірнику творів і документів «Творчість і життя» (К, 2001), що упорядкувала його матір, покійна Ніна Михайлівна Смужаниця з Наталею Кочан. Видання не розкрило теми повністю. Надруковано дослідження й статті, переклади, матеріали судочинства, кричущі листи матері до влади, але зовсім немає його приватного листування. Воно вийшло в іншому збірнику — «Листи до матері з неволі» (К., 1994).

У Тернополі 2002 року вийшов друком важливий двотомник із 28 інтерв'ю про Василя Стуса, який підготували Богдан Підгірний і Станіслав Чернілевський (Нецензурний Стус. Ч. 1 — 2).

З 2003 року повним ходом (часом по кілька томів на рік) видає свій шістдесятитомний «Щоденник» Лесь Танюк (назва кілька разів змінювалась) — безпрецедентну в історії української мемуаристики працю цілого його життя. Це не наукове видання. Щоденник не дуже відповідає тексту рукопису, а являє собою видання цікавих з різною поглядом матеріалів його архіву.

У текст вмонтовано листування, публікації преси, навіть повний текст доповіді Хрущова на XX з'їзді КПРС, стенограму реабілітаційного вечора Клубу, присвяченого Лесеві Курбасу. Ясна річ, у щоденнику їх не могло бути й не було. 10-й і 20-й томи — іменні анотовані покажчики (у першому 7,5 тис. імен, другого я досі не маю), цінність яких полягає ще в тому, що до дефініцій Лесь Степанович часом додавав у дужках аббревіатуру (КТМ), відзначивши тих, хто, на його думку, належав до Клубу.

Подібний до Танюокового тритомник, нехай скромніший за масштабами, у 2006 та 2010 роках видав Богдан Горинь¹. Ядром третього тому стали документи «гебітської» справи «Блоку», розсекречення яких наспіло саме до його підготовки й здачі до друку.

У складі творчої спадщини Вячеслава Черно вола його сестра Валентина Максимівна підготувала тексти шести випусків «Українського вісника» (Чорнів В. Твори. Т. 3. К, 2006). Свого часу журнал розмежував суспільство надвоє — одні опинились по цей, інші — по той боки барикад.

Іван Дзюба уклав і видав основну частину власної спадщини у тритомнику «З криниці літ» (К, 2006 — 2007), перший том якого містить статті про шістдесятників — Юрія Щербака, Бориса Мозолевського, Ліну Костенко, Євгена Сверстюка, Івана Світличного, Григора Тютюнника, Василя Голобородька, Бориса

¹ Горинь Богдан. Не тільки про себе. Т. 1 (1955—1965). К.: Пульсари, 2006. 352 с.: іл.; Т. 2 (1965-1985). К.: Пульсари, 2006. 648 с.: іл.; Т. 3 (1985-1990). К.: Пульсари. 2010. 920 с.: іл.

Мамайсура й ін. Невдовзі вийшли його «Спогади і роздуми на фінішній прямій» (К., 2008. 928 с.). Цей том фактографічно багатий, але 60-ті роки в ньому зовсім не представлені. Правдоподібно, передбачаються окремо. Чекаємо з великим інтересом.

Специфічну історіографічну місію узяв на себе покійний Роман Корогодський у праці складного мемуарно-архівно-аналітично-психологічного жанру «Брама світла: шістдесятники» (Львів, 2009). На жаль, самої фактографії тут обмаль, дарма, що автор протягом багатьох років працював у ЦДАМЛМ України.

Лесь Зарецький встиг записати на магнітофон винятково важливі міркування свого батька про мистецтво. Записав тяжко хворого, за кілька тижнів перед його смертю. Ціни немає цій книжці. На жаль, її перше видання вийшло поки що не досить документоване. Готується друге. Грунтовніше. Потрібні гроші.

Коштовним внеском до української цивілізації стали альбоми Людмили Семикіної, покійного Панаса Заливахи, Галини Севрук і винятково багатий альбом-монографія «Терези долі Віктора Зарецького» (К., 2011), що підготувала Олеся Авраменко.

Мистецьки відтворив свої враження від тієї доби Валерій Шевчук у романі «Юнаки з вогненної печі» (К.: Укр. письменник, 1999). «Автор застерігає читача — перед ним не мемуари, а художній твір, роман, через що образи героїв твору, хоч певною мірою прототипізовані, але й узагальнені, тобто вигадані; авторові йшлося про художнє відтворення однієї з епох нашого століття, а не про конкретні її події та конкретних людей».

Літописцем Клубу творчої молоді стала Ірина Жиленко. Вона видала найважливішу частину своїх паперів під назвою «Ното feriens» (Людина, що святкує радість творчості) Якось у приміщенні Центральної Ради Євген Сверстюк говорив про «ті страшні часи», а Ірина йому категорично заперечила, що часи були радісні, неповторні. Її могутню книжку створено на основі щоденників та листів до чоловіка, що перебував на той час (як і Валерій Шевчук) в армії абошо. Ірина Жиленко писала Володимирові Дрозду те саме, що й собі у щоденнику. По суті, це плин того самого тексту. Видатна поєдка створила цікаві ефекти, рухаючись у часі то назад, то вперед, але, крім свого, суто творчого завдання, дуже пильно вдвлялась у події своєї епохи.

Нарешті, величезне значення для майбутніх студій має покажчик М. Лук'яненко «Плеяда нескорених», присвячений п'яти мистцям, що його видала Національна парламенгська бібліотека України ². Там виїшла також серія покажчиків, присвячених В. Шевчукові, І. Дзюбі, Л. Танюку та іншим. Сподіваймося, вона продовжиться. На руках існують неповторні збірки преси, зокрема зарубїжної, що розкриває творчий шлях Юрія Ілленка, Василя Голобородька.

Як бачимо, провідну роль у виданні джерел з історії Клубу творчої молоді, а відтак і всього шістде-

¹ Жиленко Ірина. *Ното feriens*. К.: Смолоскип, 2011. 816 с.

² Шістдесятництво: профілі на тлі покоління. Вип. 13: Плеяда нескорених: Алла Горська, Опанас Заливаха, Віктор Зарецький, Галина Севрук, Людмила Семикіна: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-упорядник М. А. Лук'яненко; Нац. парламент, б-ка України. К., 2011. 200 с.

сьятництва відіграли самі його члени й учасники, їхні родичі. Важко переоцінити наукове й культурницьке значення цієї їхньої діяльності, де видно дуже багато археографічної роботи над листами й спогадами. Найпомітніше тут: усе, що з огляду на цензуру називалось непрямо, тепер дістало імена. Усі персонажі ідентифіковано. Джерельна база для майбутніх досліджень готова. Але це тільки початок. За кожним із шістдесятників стоїть якщо не книжка споминів, то «країна листів». Ірина Жиленко пише: «Це країна, в якій я живу все моє життя. Колись вони будуть (я сподіваюсь) опубліковані» *. Справді, зберігати матеріали в одному примірнику неправильно. Особливо в наші часи, коли панують варвари.

Я перерахував головні видання партикулярних джерел. Паралельно існує друга частина джерельної бази. У відповідних підрозділах СБУ повинні зберігатися матеріали зовнішнього спостереження, перлюстрації, літерна справа Клубу творчої молоді, яку дивився покійний Юрій Данилюк. Історія клубу відбилася також у справах агентури, в діловодстві ЦК КП(б)У, нарешті, в розсекречених справах Галузевого державного архіву СБУ, наприклад, серед так званих «возвратів» у розсекреченій справі «Блок». З кожним роком, місяцем і кожним днем події 60-х років усе глибше відходять у історію, все більше становлять суто академічний інтерес. Що має відбутись, аби вони почали відкриватися незалежним дослідникам (independent researchers) ?

¹ Там само. С. 326.

Початок клубу

У різних виданнях, навіть енциклопедіях вказують різні дати його заснування. Хочу звернути увагу на запис у щоденнику Леся Танюка від 8 березня 1960 року про святкові збори у Київському театральному інституті: «А потім залишились, почекали до сьомої: перші збори нашого клубу, який ми вже ніби створили. Був Костя Кринець і Женя Ганін від музикантів, був Ігор Ткачиков від архітекторів, була вся наша "щедрівна група" з консерваторії, Олесь Бердник представляв письменників. Ну, про це окремо — блокнот 8Б¹. [...] Начальству — директорові ми пояснили, що це комсомольський актив. Розплився в усмішці».

На першій, дуже велелюдній презентації альманаху «Зона»², яку 13 березня 1996 року провів покійний Юрій Хорунжий у Будинку літераторів і на яку зійшлися колишні вояки УПА колишні політ'язні й багато нинішньої молоді, стало очевидно, що присутні представляли різні громадсько-політичні течії. Я спеціально обговорив цю тему з Л. Світличною та іншими діячами. Визначилося, що шістдесятники відразу пов'язалися зі своїми попередниками, зокрема упівцями, коли самого слова *дисидент* ще не було в обігу, і слідом за ними рухались у напрямку до державної незалежності України. У політичному сенсі це однозначно був Рух опору. Ще один показовий момент. У «словнику дисидентів» немає, і це правильно, Івана Макаровича Гончара з його Музеєм, немає людей його кола, а це не просто

¹ Оpubліковано: Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. XXI: 1968 р.: квітень — червень. К., 2011. С. 555—590.

² Презентація «Зони» // Зона. К., 1996. Кн. 11. С. 255.

гурт людей, а увесь український Київ. Можна говорити ширше — зрештою, про всю Україну, себто про тисячі громадян, які між Україною й Інтернаціоналом вибрали Батьківщину. Нарешті, ще одне слабке місце в застосуванні поняття. У значенні «незгідний» інакодумання має сенс вторинності. Отже, виникає питання: чому магістралі, ну лінію українства мають представляти Скаба, Кондуфор, Єльченко, їхні прислужники й помічники, а діячі Клубу творчої молоді, що формували нашу культуру і втілювали «сіль землі», визначаються як похідне від Скаби та інших? Лишаю відкритим інше питання, що це було — опір чи національно-визвольний рух? Зрештою, опір також має сенс вторинності.

Хронологія

Щоб витягти з історії шістдесятництва явище КТМ, у дальшому викладі засновуюсь на випущених друкарським способом запрошеннях та одній афіші (вечір на Першотравневій естраді, що став вечером «під штахетами»), Її представила на виставці Музею шістдесятництва, присвяченій родині Цимбалів, Валерія Михайлівна Цимбал. Якщо за комуністів запрошення не «літувались», тобто цензури не проходили, найпильнішої уваги зазнавали саме афіші, тому існує лише одна така афіша.

Організаційним стрижнем у доборі матеріалів є точні дати, які є в запрошеннях, що перебувають на руках. Джерелом до датованих біограм чільних діячів Клубу можуть правити їхні трудові книжки та особові справи. Так, я опублікував офіційні біографії Василя Стуса й Івана Світличного. До вказаних дат-орієнтирів масових громадських акцій треба додавати супутні подробиці з коментарями.

Масштаб і рівень явища

Проблема зводиться до того, що попри особливості, закладені в КТМ під час організації. Клуб існував не в міфологічному вимірі, а цілком реально й дуже ефективно. Міфологічного характеру він не мав абсолютно, що було відомо усім сучасникам. До складу Клубу входили найкращі, знакові поети того часу — Василь Симоненко, Василь Стус, Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Ірина Жиленко, Станіслав Тельнюк, Микола Холодний, прозаїки — Євген Гуцало, Євген Концевич, Валерій Шевчук, Володимир Дрозд, літературні критики — Іван Світличний, Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Михайлина Коцюбинська, художники — Алла Горська, Опанас Заливаха, Віктор Зарецький, Людмила Семикіна, Галина Севрук, Веніамін Кушнір, Галина Зубченко. За ними пішли діячі кіно (Сергій Параджанов, Юрій Ільєнко), філософи (Василь Лісовий), композитори (Леонід Грабовський, Володимир Губа) та інші.

Але було б великою помилкою вважати, що до Клубу входили тільки гуманітарії. Ідеться також про математиків (Ніна Вірченко), медиків (Любомир Пиріг), фізиків (Олексій Ситенко), біологів. Мова йде про велику епоху й ціле покоління.

Із наявних джерел випливає, що в історії повоєнної України Клуб творчої молоді «Сучасник» був явищем ключовим і визначальним. Він еднав усю талановиту, ба навіть найталановитішу частину повоєнного студентського покоління Наддніпрянщини.

Їхні долі склалися дуже по-різному. Дехто зробив видатну кар'єру (І. Драч, В. Коротич, В. Дрозд, а разом з ними одесит В. Яворівський). На деякого чекала

в'язниця (Василь Стус, Микола Холодний, а разом з ними львів'янин Ігор Калинець). Спілка письменників далі продукувала «творчий потік», але молоді поети раз і назавжди визначили рівень якості.

Коли велика кількість талантів такого масштабу стає плече до плеча поза офіційними організаціями, неминуче виникають питання. Була, видно, якась внутрішня нагальна потреба у їхньому організаційному оформленні. Вони мали якісь спільні інтереси і, перепрошую, ідеали.

Особовий склад і структура Клубу

Виникають принципові питання, передусім щодо персонального складу КТМ. Матеріали до каталогу членів (краще сказати — учасників) Клубу склав його перший президент Лесь Танюк у 10-му томі свого «Щоденника». Тут маємо перелік імен, роки життя, дефініції. Що найважливіше для нас — де треба, знаходимо у дужках три сакральні літери: КТМ. Але у виданні як членів клубу не зазначено ні Людмили Семикіної, ані Галини Севрук, ані В'ячеслава Чорновола. Біда в тім, що для автора уточнення списків не було самоціллю. Десятий том — це коментований іменний покажчик до щоденника. Маєм те, що маєм.

Важливу низку імен дає реконструкція керівних органів Клубу. Загальновідомо, що в ньому було два президенти — Танюк і Зарецький. Не враховується інший напрям, який влада перепинила. Певна група, до якої належав принаймні Ол. Клушин, висувала на президента Світличного. Сенсаційну річ повідомив Ол. Клушин у листі до Ташока від 20 лютого 1963 року: «Клубівські події були такі. Довго і настирливо торгувалися з Тамарою [Главак], нарешті.

зібраши наших хлопці» у її кабінеті, вдалося дописати Жозефа [Линвова], його друга Сашка [...?] та [Михайлину] Коцюбинську. Спочатку ми настоювали на кандидатурі Світличного, але не вийшло... А вже на пленумі розгорнулася справжня сугучка. Ми всі настоювали, щоб ти був президентом, але вони затялися тільки на Зарецькому. Той вже й одмовлявся, як міг, але не допомігло... Багато чого тут було страшенно обурливо, особливо різко виступив Світличний, але лобом стінки не проб'єш (треба чимось іншим)»¹.

Важко не процитувати «спогад на часовій відстані» Ірини Жиленко: «Начальство спохмурніло. Замість Танюка настановили керувати клубом Віктора Зарецького. Чомусь його вважали поміркованішим. Можливо, так воно й було. Але за Віктором стояла Алла [Горська], якій "поміркованість" не була притаманна абсолютно»². Лист Ол. Клушина Ташокові, 24 — 26 березня 1963 року: «До речі, у Зарецького була інтимна розмова (з творчих питань) у ЦК КПУ, — очевидно, він один з тих художників, на яких спирається уряд. Але це тільки моя особиста думка на основі його розмови в ЦК»³.

Бурхливі події, що відбувалися за лаштунками, цікаво документує газетна нотатка Ераста Біняшевського, що з'явилась у «Літературній Україні» (2 березня 1963 року). Тут історія КТМ явно містифікується (зокрема щодо дати заснування і його генези). Клуб політкоректно представлено як ледве не секцію обкому комсомолу:

¹ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VII. С. 140.

² Жиленко Ірина. Homo feriens. С. 161.

³ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VII. С. 265.

«Будні нашого клубу.

Рішуче "ні" всілякому абстракціонізму, формалізмові! Хай живуть глибоконародні — національні, а тим самим й інтернаціональні література, живопис, музика, театр і наука! За об'єднання творчих думок!

Під таким девізом майже рік тому (!) творча молодь Києва утворила свій клуб.

Цікаве і змістовне життя цього клубу. Свосвідні (?) засідання окремих секцій, обмін творчими думками на художніх виставках, у спільних подорожах по пам'ятних місцях України, на вечорах молоді поезії та урочистих святкуваннях ювілеїв видатних діячів нашої Вітчизни стали традиціями клубу.

Одним з найцікавіших був проведений недавно в кафе "Мрія" вечір творчої молоді Києва.

Теплими, щирими словами вітала учасників клубу секретар Київського обкому комсомолу Тамара Гловак (sic).

З короткою промовою звернувся до присутніх голова КТМ — молодіш художник Віктор Зарецький. Літературний критик та мовознавець Михайлина Коцюбинська, композитор Л. Колодуб та художник М. Романішин (sic) представили присутнім молодих поетів, літераторів, художників, композиторів та критиків — членів секцій клубу. Перед присутніми виступили дипломант Всесоюзного конкурсу композиторів у Москві В. (sic) Грабовський, майстер українського слова Тетяна Цимбал, поети М. Вінграновський та В. Коротич, що прочитали свої нові вірші.

Художники і графіки представили для обговорення свої твори. Розмову присутніх викликали картини Алли Горської, Людмили Семікіної, В. Зарецького, Галини Севрук, М. Романішина (sic), малюнки-ілюстрації М. Сеніна та граюри І. Логвіна (sic).

В гостях у молоді були відомі українські композитори В. Кирейко та А. Коломієц, онука І. Франка — З. Франко, мистецтвознавець Г. Логвін (sic), науковці та журналісти.

Е. Біняшевський

Клуб не мав фіксованого членства, але в нього існувало керівництво, своє. Звалося «Рада клубу». Комсомольці ще не здогадалися дати катеємівцям президента від себе. У 1963 — 1964 роках це було неможливо. КТМ мав своїх комсомольців, членів партії. Складна історія. Минуло чверть століття важкого історичного шляху, коли молоді вчені, аспіранти Академії наук у розпал перестройки почали формувати українознавчий клуб «Спадщина». Після відповідних консультацій директорка Будинку вчених поставила перед ними вимогу: вашим президентом буде стороння людина, Кудін, але тільки він. Вибирайте.

27 січня 1964 року Ірина Жиленко написала Дроздові: «Раду клубу розігнали в одну мить. Викликали в ЦК Зарецького, Клушина й Коротича, сказали їм пару "невразумительных" слів, з яких зрозуміло було тільки те, що ради як такої не буде, а отже, їхніх послуг більше не потребують. Мовляв, створять ("за прикладом лєнінградців") комісію, яка керуватиме. Михася [Михайлина Коцюбинська] влучно назвала її "комісією по боротьбі з творчою молоддю". Що ж, поживемо — побачимо. Поки що ніхто не кисне»¹. За два тижні пішов ще один лист: «І випий, Вовщо, ковточок водиці за упокій КТМ, який таки доби́ли. Цікаво, що віщує нам у майбутньому закриття Клубу і розгін Ради?..»².

Наступного дня Ірина повідомила, що інформація про Клуб пішла до Тбілісі, куди полетіли у своїх справах Ніла Шевчук і Гриць Халимоненко. Проводжали їх з вулиці Рєпіна, від Зарецьких: «Пили за світлу пам'ять КТМ і за україно-грузинські зв'язки.

¹ Жиленко Ірина. Homo feriens. С. 239.

² Там само. С. 249.

А потім співали. Це останнє — найяскравіша, найнаочніша агітація» *.

Остаточно встановити членство учасників КТМ неможливо. Можна хіба що, йдучи за цілком необхідними функціями, пригадати імена людей, що організовували вечори по різних інституціях, як-от Рита Довгань, у різних техніках виготовляли чи розповсюджували самвидав. Ані без самвидаву не було б Клубу, ані без масових вечорів він нічого б не був вартий.

Не можна не назвати членами КТМ високопоставлених діячів науки й культури, які створили клубові парасольку, певну інфраструктуру, забезпечуючи йому умови життєдіяльності. Маючи належні звання, але лишаячись передусім патріотами, вони писали й підписували протести на підтримку Клубу. У часи дисидентства з'явилося поняття «підписанти», але це трохи інше. 31 липня 1963 року у Першотравневому парку КТМ проводив вечір, присвячений Лесі Українці. Начальство його заборонило, але він відбувся «під штахетами», «на лавках». 5 серпня Ірина Жиленко написала в листі: «Увечері у Михайлини дізнались, що "Протест" підписали Стельмах, Сосюра, Штогаренко, Майборода та інші» ². Улітку 1965 року відбулись арешти. 22 вересня Жиленко написала: «У "верхи" пішов протест, підписаний "зубрами" нашої культури і науки. Кажуть, підписалися Стельмах, Малишко, [Платон] Майборода та інші» ³.

Не може не дивувати, що й нині, 2012 року не існує археографічного збірника, що містив би відповідні документи, зібрані у київських і московських архівах. Як писав у «Путешествии в Арзрум» Пушкін, «мы ленивы и нелюбопытны».

¹ Там само. С. 250.

² Там само. С. 176.

³ Там само. С. 565.

Клуб як масова організація

Масовою організацією КТМ став завдяки щедрувальникам і танцюристам із ансамблю Володимира Нероденка «Веснянка». Художниця Галина Зубченко згадувала: «Ми не знали наших українських обрядів. Тоді вже з нами був Володимир Нероденко. Не пам'ятаю, чи він до засідань Клубу з Аллою Горською познайомився, чи в Клубі, але був одним з найактивніших. Звичаї, обряди — тут він був неперевершений» *. До них приєдналися хористи із «Жайворонка» — хору, що виник 1961 року при Київській консерваторії (керували ним Борис Рябокляч, Вадим Смогитель і Володимир Завойський). Його заступив народний фольклорно-етнографічний хор Леопольда Ященка «Гомін», що утворився, як відомо, дещо пізніше, 1969 року на дніпровських схилах.

Назва, емблема, гімн

У різних джерелах трапляються варіанти: Клуб творчої молоді і Клуб творчої молоді «Сучасник». Якщо не помиляюся, слово «Сучасник» уперше з'являється в афіші вечора Лесі Українки, що був заборонений.

Емблему, що перебувала в обігу тоді, а тепер друкується у запрошеннях Музею шістдесятництва, створила художниця трагічної долі Олена Кириченко. Поштовою до її мистецького вирішення стала перша збірка Івана Драча «Соняшник». Тут об'єднано разом мотиви сонця й соняшника.

¹ Зубченко Галина. А було це так // Алла Горська. Червона тинь калини: Листи, спогади, статті. К.: Спалах, 1996. С. 153.

На якихось посиденьках я записав пісеньку:

*При кочоні стоял
і фурт-фурт ладунан.
І фурт-фурт (6 разів)
І фурт-фурт ладунан*

Не пригадаю іншої пісні, яку так охоче співали катеємівці, що краще придалася б на роль гімну, тому пропоную вважати таким цей текст — гімн незареєстрованої організації без виразного членства.

Програмні питання, національний характер Клубу

Лідери КТМ рухались у кількох пріоритетних напрямках. Вони вказували на розходження між декларованими в СРСР ідеалами та реальністю, прагнули до духовності, правдивості та національно-культурної самобутності. Для творчої молоді на практиці це означало давати справжнє мистецтво замість заробітчанської халтури й брехні. Тодішні художні виставки справляли прикре враження: пикаті доярки, білозубі механізатори ². Саме такі соцреалістичні твори домінували на виставках, звідки їх і закуповували. Мистці домагалися вільної творчості, протестували проти вимог дотримуватись принципів класовості (партійності). Аналізуючи ленінську статтю про партійну літературу, Іван Свігличний в одній із мистецьких майстерень прочитав лекцію на цю тему.

Як другий крок, виступали проти канонів соцреалізму. Театральні діячі орієнтувались на експери-

¹ Див.: Жиленко Ірина. Homo feriens. С. 551.

² Там само. С. 98.

ментальний театр замість завідомих вигадок щодо реального життя в театрі номенклатурника О. Є. Корнійчука. Ще 1959 року Іван Дзюба піддав різкій критиці засади соцреалізму на прикладах виступів Любомира Дмитерка («Дніпро». 1957. № 11), творів Дмитерка «Розлука» (с. 28–36), Ф. Сидоренка «Повість про наших знайомих» (с. 36–38), М. Білкуна «Валерій Коваленко» (с. 38–42), О. Корнійчука («Чому посміхалися зорі») та ін.

Первісно в Клубі переважав загальнодемократично-інтернаціональний напрям, як визначала його Галина Зубченко. Вторгнення художників означало великі зміни: «А у нас була національна ідея – відродження нашої історії, культури»¹. Після загибелі Дали Горської я розбирав її папери й бачив диктант, які вона писала зі своєю найближчою подругою Надійкою Світличною, а вони познайомилися, згадувала Надійка, 1963–1964 року. Оскільки російськомовні перше юнаки й дівчата дерусифікувались і національно усвідомлювалися, Клуб творчої молоді на очах ставав організацією українською.

У Музеї шістдесятництва експонується запрошення:

«Друзе! Приходь на вечір Клубу творчої молоді! Поети читатимуть тобі вірші, художники покажуть свої картини. З великою концертною програмою виступить секція джазової музики. Вечір відбудеться 14 жовтня 1962 року у кінолекційному залі Жовтневого палацу культури (вул. Жовтневої революції, 1). Початок о 18 год. 30 хв. Київський міськком ЛКСМУ. Жовтневий палац культури».

Осередком українзації не могло бути що інше, як приватна колекція, яку називали не інакше, як

¹ Зубченко Галина. А було це так. С. 150.

Музей Івана Гончара (вважають, що утворився 1959 року). У його музеї став українцем Дзюба. Саме Іван Макарівич надавав молоді автентичні народні строї для їхніх свят.

Підготовленість до українізації Клубу з боку його старших членів

Волиняк Євген **Сверстюк** (нар. 13 грудня 1928, с. Сільце Горохівського району Волинської губернії), був сином заможного селянина, що мав сімох дітей (вижило п'ятеро), із яких кожен мав отримати у спадщину по три гектари землі. Хлопцем Сверстюк вчився не в польській, а таки в українській школі¹, і про його родинну «заангажованість і приналежність» писали, коли «викривали» Український культурологічний клуб. Ярослав **Дзира** (2 травня 1931, с. Трушевичі Старосамбірського району Львівської області – 21 серпня 2009, Київ) вийшов із селянського роду, був сином офіцера УГА, репатріанта з Чехії. Сформувався в традиційному національно-християнському середовищі на ґрунті історичної пам'яті, національної церкви, національної обрядовості й національної пісні, а також товариства «Просвіта». Вчився він за підручниками Дмитра Дорошенка, Івана Крип'якевича, Володимира Кубійовича, і за ними відповідав на уроках, навіть на совєцьких.

Нижній віковий прошарок членства

Михайлина Коцюбинська слушно писала з цього приводу: «Клуб вабив до себе передусім, звісно, молодь, але різних вікових категорій: тут об'єдналися

¹ Сверстюк Євген. Ми вибирали життя // Бунт покоління: Розмови з укр. інтелектуалами. К.: Дух і літера, 2004. С. 33.

як люди дещо стар[ш?],і, з окресленими інтересами, певним фаховим досвідом, переважно уже сімейні, з дітьми, так і значно молодіш, що робили перші кроки на самостійній творчій ниві» Відтак Клуб нав'язував спадковість поколінь, про яку писав Шекспір у «Гамлеті» (I, 5):

*Порпалась дней связующая ниті *.
Как мне обрывки их соединить?*

Пер. Б. Пастернака.

Важко переоцінити безпосередній вплив активного укапіста, секретаря київського обкому УКП, відтак і політика, прозаїка Б. Антоненка-Давидовича, широко ерудованого перекладача Г'р. Кочура, мистецтвознавця Ів. Врони, що ознайомив молодих мистців з творчістю монументаліста М. Бойчука. Усі троє були в'язнями комуністичних таборів, тож їхнє соціальне становище принципово відрізнялось від офіційних провідників соцреалізму як творчого методу. Охоче підтримував лідерів клубу учень Леся Курбаса режисер Мар'ян Крушельницький.

Богдан Горинь наполягає на тому, що Антоненко-Давидович стояв вище за інших. У присутності кількох молодих друзів Борис Дмитрович поставив питання, чому застрелився Скрипник. Кожен пропонував свої варіанти, виходячи з власних міркувань, нарешті прозвучав авторитетний голос сучасника й свідка епохи Анто не нка-Давидовича: «Ні, він зрозумів, що в умовах советчини Українська держава неможлива». Цікаво, що в його кабінеті у Роліті, над робочим столом, крім письменників Розстріляного

* Коцюбинська Михайлиа. Книга споминів. [К.:] Акта, [2006.] С. 38.

Відродження (здається, Зерова, Плужника), серед інших висіла й світлина Світ личного. Івана Олексійовича й Антоненка-Давидовича дуже часто можна було бачити разом.

Нарешті про контакти з іще одним вченим часів Розстріляного Відродження, про які мало хто знав, бо самого цього вченого тодішній лад замість максимально використовувати засунув на задвірки життя. 1960 року Лесь Танюк познайомився з колишнім вихованцем імператорського Харківського університету, учнем академіка Ф. Шміта, директором харківського (республіканського) Музею українського мистецтва Стефаном Таранушенком. 10 грудня, в суботу Ташок записав у щоденнику: «Василі, Вечерський водив до Стефана Андрійовича Таранушенка. Бібліотека — унікальна! Його посадили в один рік з Курбасом. Розмова про [Василя] Кричевського. Настійно радить молодим зацікавитись роботами Катерини Білокур, яка живе в Богданівні, Яготинський район, Київщина. Показував її робота. Квіти. Але які!»¹ Було, на жаль, запізно, адже за півроку, у червні 1961 року Катерина Білокур померла.

Мені особисто дуже несподівано було натрапити на відомості про ту симпатію, якою був перейнятий Іван Світличний до С. Таранушенка, в'язня 1930-х років. Виявилось, вони були особисто знайомі. У листі Івана Світличного від 16 травня 1976 року до дружини знаходимо таке: «Дуже добре зробила Ти, що придбала книгу Таранушенка, я з автором був знайомий, він гідний найвищих похвал; якщо книга навіть

¹ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. V. Щоденники 1960 — 1961 рр. К.: Альтерпрес, 2005. С. 35.

дуже урізана, вона, принаймні, не буде фальшива. Тут її ще немає, але таку літературу тут хтось обов'язково виписує, і я збираюся ближчим часом побачити її»¹. Неначе спеціально для того, щоб ні в кого не виникло сумнівів, славна Леоніда Світлична, — а це ж вона упорядкувала й прокоментувала це дорогоцінне листування, — зробила примітку: «Книжка "Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України" С. А. Таранушенка»².

Прагнення зв'язати часи.
Доступ до спадщини Розстріляного Відродження.
Початки меморіальської діяльності

Контакти Івана Світличного було широченні. Нехай, — здається, трохи пізніше, — Іван Олексійович близько приятелював із учнем Зерова Григорієм Порфіровичем Кочуром. Дуже шкода, що Григорій Порфірович не залишив про нього таких докладних текстів, як про Дейча. Буваючи в Умані (а там побували усі катеємівці), молоді, знайомилась із націонал-комуністкою, нині найвідомішою з політкаторжан Надією Віталіївною Суровцовою. Мене особисто Микола Стороженко познайомив з членом Центральної Ради й бойчукістом, що працював у текстилі, Сергієм Григоровичем Колосом, якого знала Алла Горська і який написав післямову до присвяченого українським писанкам альбому Е. Біняшевського. У розкритті перед молодшими правди про табори, себто про державну політику влади, велику ролі,

¹ Світличний Іван. Голос доби. Кн. 1: Листи з «Парнасу». К.: Сфера, 2001. С. 325.

² Там само. С. 326.

відіграв магаданець, товариш Варлама Шаламова Аркадій Добровольський (1911—1969).

В обстановці хрущовської «відлига» у Клубі виникла група людей (Лесь Танюк та ін.), що збирала відомості про большевицькі репресії. Із цієї групи згодом виріс «Меморіал». У записі, датованому 26 серпня 1962 року (неділя), Л. Ташок надзвичайно докладно розповів про поїздку до Биківні. «На вечорі Кур баса підійшла до мене жінка, схвильована, очі заплакані. Почала — про сталінізм, про жертви — я подумав, вона з репресованих, може, знає щось про Курбаса; ні. Слово за слово, і раптом: "От ви все про Соловки, хто і як там розстріляний... а в нас під Києвом свої Соловки. Людей полягло там не менше, ніж на Соловках; ніхто ні слова. Л їх же поховать треба по-людськи, по-християнському..."»

Разом з Горською та Симоненком вони вийшли на очевидця тих подій Петра Захаровича К. [уковенка — прізвище розшифровано в індексі у 10-му томі. — С. Б.], який з численними подробицями розповів те, що бачив і чув. За його власними уявленнями, людей закопували на території чотирьох чи п'яти гектарів. За добу привозили 5-6 машин, і в кожній було 40-60 трупів. Із цих чисел у Танюка виходило 420 тисяч душ, відданих землі до війни².

Василі, Симоненко, Алла Горська й Лесь Ташок поїхали у вказані їм місця і в лісі виявили те, чого волило не бачити тодішнє та й пізніше начальство. Уже тепер, у щорічні травневі зустрічі в Биківні єдиний з цієї групи, хто лишився живий, Лесь Ташок,

¹ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VI. С. 539.

² Там само. С. 538 — 544.

розповідає: хлопчачи гуляли у футбол, а за ворота їм правили людські черепи. «Алла відійшла, розплакалась, довго не могла говорити. Місцевий дідусь під чаркою оповідав нам про те, що творилося після літа 1936 року „за зеленим парканом“, яким було огорожене це страшне місце. Василі, ніби не слухав його. Дід пішов, і Василі, прочитав мені такі рядки:

*Ми топчемо і ворогів і друзів,
О бідні йорики, всі на один копил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже немає місця для могил »*

Це відбувалося 1962 року. За чверть століття (1987), коли в Москві вже вирувала перестройка, третя урядова биківнянська комісія в Києві підтвердила висновки двох попередніх: у Биківні лежать жертви німецько-фашистських загарбників. 6 травня 1988 року тут було відкрито меморіал, призначений проілюструвати відповідну концепцію². Його спроектував архітектор Вадим Михайлович Шарапов (нар. 10 квітня 1924, Ялта)³. На кам'яній плиті викарбували безсовісний текст: «Тут поховано 6329 радянських воїнів, партизанів, підпільників, мирних громадян, загато-

¹ Танюк Лесь. Вбитий талант // Алла Горська. Червона тинь калини: Листи, спогади, статті. К.: Спалах, 1996. С. 162 — 163. Цей спогад наведено з пам'яті. У тодішньому щоденнику розповідається докладніше, але трохи інакше.

² Цимбалюк Микола. Мітинг в биківнянському лісі // Веч. Київ. 1989. 10 травня. № 107 (13622). С. 4; Лисенко Микола. Прилітайте, зозулі, до Биківні... // Веч. Київ. 1994. 24 вересня. № 182 (15 044). С. 2; Гриб Олесь. Мовчить ліс під Биківнею // Укр. слово. 1995. 18 травня. Ч. 20 (2768). С. 4-5.

³Мнстество України: Біогр. довідник / За ред. А. В. Кудрицького. К., 1997. С. 640.

ваних фашистськими окупантами у 1941 — 1943 рр.»

За незалежності цей напис було збито.

Хвилювання суспільної свідомості у 1960-ті роки було широке, масове й дуже глибоке. Пошук земних слідів Леся Курбаса заводив київську молодь дуже далеко. Ірина Жиленко пише: «Не мистецтвом єдиним жили члени КТМ. Я пам'ятаю, як сиділи ми, приголомшені почутим, коли Ташок, Горська і Симоненко розповідали про відвідини Биківні. Про черепи з круглими дірочками, якими діти грають у футбол. Було вирішено створити комісію для перевірки місць масових поховань розстріляних у 30-х роках»².

Пізнання культурної спадщини, лекторій

Професійна робота культурних діячів провадилась за, можливо, формальнішими за сам Клуб секціями — театральною, мистецькою та ін.

Важливий запис у щоденнику Леся Танюка від 17 травня 1963 року: «Воно зовсім непогано влаштувати з осені в КТМ системні лекції, як оце Богдан Горинь [...]. У хлопців величезні провали — не лише із старої історії, але й з двадцятих. [...] Мають бути системні лекції — Світличного, Дзюби, Кочура, мої по театру й драмі, Кузякіної, [Льоні] Грабовського — нова музика, я б хотів втягнути в це коло аполітичного поки що [Дмитра] Горбачова з музею. Жива ще когорта старших — від Антоненка-Давидовича

¹ Двічі убиті (КГБ замітає сліди): Листок прес-служби УГС // Київська весна / Упор, і ред. Олесь Шевченко. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. С. 463-464.

² Жиленко Ірина. Homo Ieriens. С. 160 — 161.

до Рильського, до Таранушенка, до того ж таки Михайла Рудницького; його можна "завести" й розворушити...» 8 січня 1964 року І. Жиленко занотувала: «Скоро почнуть регулярні лекції з досягнень фізики, хімії, біології, медицини, техніки тощо»². Реально з лекціями виступали І. Світличний, Г. Логвин, що керував поїздками по історичних місцях України з вивченням архітектурних пам'яток.

Ламання залізної заслони

Уже 1964 року у нью-йоркському видавництві «Пролог» вийшла монографія Івана Кошелівця «Сучасна література в УРСР», де розгорнуто концепцію чотирьох поколінь радянської літератури. І та книжка відразу ж опинилась у помешканні Світличного. Після смерті Симоненка на руках у Світличного певний час перебувала уся Симоненкова поетична спадщина й щоденники. 1965 року він передав його твори нелегальним шляхом для публікації в «Пролозі». Уже тепер у телефонній розмові Емма Андіївська сказала мені, що І. Кошелівець одержав ці рукописи з «Пролоу», інакше кажучи, від двійкаря Миколи Лебеда. Паралельно Іван Максимович видав їх окремою книжкою п. н. «Берег чекань» ([Нью-Йорк:] Пролог, 1965). Богдан Горинь стверджує, що саме Світличний передав на Захід також ті матеріали, які склали видання «Українські юристи під судом КГБ» (Сучасність, 1968)³, а В. Чорновіл — «Лихо з розуму: Портрети два-

¹ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VII. Щоденники 1963 р.: січень-червень. К.: Альтерпрес, 2006. С. 425 - 426.

² Жиленко Ірина. Homo feriens. С. 229.

³ Запис розповіді від 15 листопада 2010 року.

дцяти "злочинців"» (Париж: Перша укр. друкарня у Франції, 1967; Вид. 3, Париж, 1968).

За кілька років свою справу розпочало видавництво «Смолоскип». 1970 року воно вислало в Україну свого першого зв'язкового Надію Воляник із Клівленда

Формування політичної ідеології

Десятьма роками раніше Яр Славутич упорядкував антологію «Розстріляна муза» (Детройт, 1955)², а Богдан Кравців — іншу — «Обірвані струни» (Нью-Йорк, 1955)³. Зусилля ще іншого еміграційного вченого, Юрія Лавріненка були спрямовані в ці роки на підготовку антології творів, яку він назвав «Розстріляне відродження». Вона вийшла друком 1959 року у паризькому видавництві «Культура»⁴. Долю української науки було відтворено у 173-му томі еміграційних «Записок» НТШ (1962). Тут було надруковано розвідки «Історична наука в Україні за совєтської доби та доля істориків» Наталі Полонської-Василенко, «Доля українських археологів під Сове́тами» Михайла Міллера, «Сергій Єфремов як літературознавець»

¹ Гор.: Не́года М. Еверест підло́сті // Радянська Україна. 1965. 15 квітня; Рух опору в Україні, 1960—1990: Енци. довідник / Гол. ред. Осип Зінкевич. К.: Смолоскип, 2010. С. 249.

² Славутич Яр. Розстріляна муза: Сильвети. [Detroit:] Прометей, 1955. 96 с. Рец.: Юр. Л.[авріненко]. Корисна книжка // Укр. літ. газета. 1956. Ч. 9 (15). С. 8.

³ Обірвані струни: Антологія поезії поляглих, розстріляних, замучених і засланих 1920 — 1945 / Вибір, передмова й довідки Богдана Кравцева. Нью-Йорк: НТШ, 1955. 430 с.

⁴ Лавріненко Юрій. Розстріляне відродження: Антологія 1917 — 1933. [Paris:] Instytut literacki, 1959. 980 с.

Марії Овчаренко (Пшеп'юрської), «Українське наукове літературознавство в перше дореволюційне п'ятнадцятиліття» Григорія Костюка, «Розгром українського літературознавства, 1917 — 1937 рр.» Богдана Кравцева, «Покоління двадцятих років в українському мовознавстві» майбутнього дійсного члена НАНУ Юрія Шевельова, «Український учений-географ, професор д-р Степан Рудницький» Мирона Дольницького та «Знищення сільськогосподарських науковців у Кам'янці-Подільському» Миколи Величківського ¹. Великими тиражами виходила просвітницька література з історії масового терору ². У кожному випадку усі названі українські вчені послідовно відтворювали певну традицію органічної творчості українства, коли воно діяло, почувавши себе вільним. Те, що перший у ХХ ст. період вільної української творчості большевики брутально обірвали ³, відкривалось навіч і виразно артикулювалось уперше.

Ідеологічною вершиною шістдесятиництва стала праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (супровідний лист І. М. до Шелеста й Щербицького датуються груднем 1965 року). Чи не головне тут було найстрашніше для начальства — розвести ідеального Леніна й сучасну партноменклатуру, піддавши різкій критиці діяльність як сучасного йому московського Політбюра, так і його київської експозитури.

¹ Збірник на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою. Париж; Чикаго, 1962. 356 с. (= ЗНТШ. Том 173).

² Кравців Богдан. На багряному коні революції: До реабілітаційного процесу в УРСР. New York: Пролог, 1960. 63 с.

³ Білокінь Сергій. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР, 1917—1941 рр.: Джерелознавче дослідження. К., 1999. 447 с.

Пізніша праця Максима Сагайдака (Степана Хмари) «Етноцид українців в СРСР»¹ (після арешту В. Чорновола виходила лише в закордонному «Українському віснику», ч. 7/8, 1975), була генетично пов'язана як із працею Дзюби, так і з ближчою йому роботою Івана Геля².

Співвідношення культурного й політичного складників шістдесятництва

Коли Михайло Горинь готував для варшавських «Зустрічей» уривки своїх спогадів, він, мабуть, і не думав, як сприймуть їх коментатори, протиставляючи «культурництво» киян І. Світличного й І. Дзюби — ідеї використовувати досвід оунівського підпілля з боку галичан братів Горинів³. Характерно, що в мемунальному виданні архіву Богдана Гориня про цей, здавалося б, ключовий момент нічого не сказано. Звісно, як і сам він свідчить, протиставляти ці два шляхи, два методи боротьби не слід.

З історичного боку цікава не стільки літературознавча, а передусім політична діяльність Івана Світличного, Алли Горської та їхніх товаришів, тим більше, що брали людей не так за організацію несанкціонованих поетичних вечорів, як за політику. У слідчих справах членів Клубу творчої молоді знаходимо як «вешдоки» це лише самвидавні вірші, а й *тамвидав*

¹ Хмара Степан. Етноцид українців в СРСР // Хмара Ст. Дорогою до мрії: Вибрані праці у двох томах. К.: Фенікс, 2005. Т. I. С. 29-101.

² Говерля Степан [Гель Іван]. Грані культури. Лондон: Укр. вид. спілки, 1984. С. 41—47.

³ Касьянов Г. Незгодні. С. 23; Насправді було так: Інтерв'ю Юрія Зайцева. С. 12.

(у різному вигляді) — і «Вивід прав України / Впорядкування, вступна стаття і довідки Богдана Кравцева» (Пролог, 1964), і «Україну і українську політику Москви» Мирослава Прокопа (ч. I, Мюнхен, 1956), які шістдесятники поширювали.

У своїх політичних поезіях поети-шістдесятники мислили найпрозорішими евфімізмами, як-от Станіслав Тельнюоку «Пісеньці останнього гурона».

Революційний чин кожного тодішнього діяча за умов тоталітарної епохи на початках не міг виявитись інакше. Можна сказати, напередодні вечора Івана Франка, на якому Тельшок читав цього вірша уперше, — бо в червні 1962 року, — з'явився вірш Ліни Костенко «Іма Сумак»:

*Було на світі плем'я — інки.
Було на світі — і нема.
Одних приставили до стінки,
а других вбили крадькома.*

*Кого задобрили дарами,
кого втопили у крові.
Лишились тільки древні храми,
прийшли господарі нові*

13 грудня 1963 року помер Василь Симоненко, отже у ці самі дні й місяці поширювався у списках його вірш «Курдському братові»:

*Волають гори, кровію політи,
Підбиті зорі падають униз,
В пахкі долини, зранені і зриті,
Вдирається голодний шовінізм.*

*О, курде, бережи свої набой.
Але життя убивіїв не щади!*

¹ Перша публікація: Літературна Україна. 1962. 4 червня.

*На байстрюків свавілля і розбою
Кривавим смерчем, бурею впадії!*

Було б нечесно не назвати тодішнього поета, що писав про ті самі проблеми відкритим текстом:

*Трупи клав на вози
33-й рочок.
Хоч бери та й гризи
свій черговий значок.*

*Жінка кинула чоловіка
і торби — на горба.
Подаруй їй, владико,
колосочка з герба.*

У самвидавці масово поширювався і цей, і інші твори Миколи Холодного. Різні сучасні рейтинги в названих поетів, адже долі їхні склались дуже по-різному. Розуміється, це не стільки поетичне явище, як суто політичне. Думаю, на тому світі усі вони будуть заодно.

Найвидатніші поети тієї доби писали про далекі країни, географічно віддалені від нас події. Але всі сучасники, усі читачі «Літературної України», усі присутні на вечорах молоді поетії, усі щасливці, хто чув ці твори в авторському виконанні у господі Світличних, уперше знайомлячись із цими творами, розуміли, що йдеться про них самих.

Утім, глибші студії виявлять й інші тексти, не лише в Холодного, а наприклад, у Тельнюка:

*Пролій з півлітра кислих сліз,
хай світ усім померкне...
Тож хай живе соцреалізм
І Любомир Дмитерко!²*

¹ Перша публікація: Симоненко Василь. Берег чекань. Мюнхен, 1965.

² Жиленко Ірина. Homo Ieriens. С. 161.

Клуб як масова організація

Під 2 липня 1961 року Лесь Танюк записав докладну розповідь про свою поїздку з Борисом Головатюком та Василем Вечерським на Соловки Там побували також літературознавці Леонід Коваленко й Наталя Кузякіна. Багато знав Авдюшко — людина, що опинилася на відповідальній посаді директора київського Жовтневого палацу. За словами Танюка, «його мучить те, що в цих стінах і в цих підвалах — до війни — розстрілювали!.. Тут була служба Мехліса: Авдюшко вимовив це прізвище майже так, як сказав би про Гітлера...»². Близький до Авдюшка був його завгосп, колишній майор А.К.Р.: «Він мене й привів, — розповідає Танюк у щоденнику, — у "святую святих", переобладнану під бомбосховище кімнату під оркестровою ямою».

14 травня 1962 року (понеділок) у Жовтневому палаці культури, колишньому НКВД із в'язницею для політичних, відбулася найперша масова акція КТМ — вечір до 75-річчя Леся Курбаса³.

Зі свого боку, до цього вечора готувалась і влада. Її міркування пішли в зрозумілому напрямку — усунути з міста відомих «бешкетників» — Дзюбу, Драча й Вінграновського. їх відправили до Львова читати вірші. Ростислав Братунь і Дмитро Павличко подбали, щоб перетворити цю поїздку на українську

¹ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Том V: Щоденники 1960 — 1961 рр. К.: Альтерпрес, 2005. С. 295 — 309. Пор. с. 650, 681.

² Там само. С. 459.

³ Стенограма вечора, присвяченого 75-й річниці з дня народження Леся Курбаса // Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VI. Щоденники 1962 р. К.: Альтерпрес, 2006. С. 584—640.

масову акцію. Зі свого боку, ЦК КП(б)У відправив у відрядження до Львова поета, що був натоді заступником одного із завсекторів відділу культури, Петра Федоровича Іванова з дорученням перешкодити можливій «вакханалії». Ректор Львівського університету Євген Лазаренко на прохання Дм. Павличка надав для зустрічі шевченківську аудиторію. У палкій атмосфері травневого Львова надісланий зі специфічним дорученням «представник» провалився, а київські хлопці тріумфували¹. Дзюба, Драч і Вінграновський встигли познайомитись із гарними дівчатами, вони закохались і згодом одружились. У першому томі своєї трилогії Богдан Горинь присвятив темі «Львів будять кияни» кілька чулих і надзвичайно важливих сторінок. Справді, якщо зачистка Західної України в ході боротьби радянської влади проти УПА дещо загальмувала волю місцевого населення, на початку 1960-х кияни випередили його у своїх політичних ініціативах.

Отже, нехай на київському вечорі Курбаса «бешкетників» не було, не буває злого, що б не пішло на добре. Пройшовши совєцьку школу, київські туристи нічого не знали про національно-визвольний рух ні у формах селянської війни, що розгорнулася у 1920-х роках на сході і яку перепинив і переламам Голодомор 1933 року, ані про УПА. Для них, а згодом і для багатьох інших це був інформаційний пролив. Від своїх дружин і через них вони довідалися про зачистку території, що відбулася, її громадсько-політичні й навіть побутові риси. Влада не могла ні

¹ Дзюба Іван. Ця книжка змінила усе моє життя... // Бунт покоління. Розмови з укр. інтелектуалами. К.: Дух і літера, 2004. С. 111; Горинь Б. Не тільки про себе. Кн. 1С. 180 — 183.

попереджувати, ані тим більше запобігати «небажаним» інформаціям. У житті кожного зацікавленого «східняка» виникали неминучі знайомства й канали, якими вони довідувалися про те, що намагались від них приховати.

Вечір Курбаса. Організував його переповнений енергією Лесь Танюк. Це була його зоряна година, і ось запис у його щоденнику: «День учорашній описати неможливо. Історичний день. Все закінчилося глибокої ночі, десь о другій — вечір тривав біля восьми годин! Власне, закінчилося опівночі, люди почали виходити — і раптом гроза! Гроза страхітна, з блискавками й громом, з несусвітною зливою! Біля виходу росло старе дерево, яке бачило, мабуть, не тільки Мехліса, а й усі жахи: його зламало! Блискавка влучила у стовбур, і величезна гілка вагою кілька тонн перекирила вихід. Василь Степанович Василько, який хотів уже йти, ступив назад:

— Символічно! Такі дерева падають!»¹.

Лесь Ташок забезпечив десятки вітальних телеіграм від колишніх березильців і акторів по всьому Союзу і пішов на вокзал зустрічати дружину Курбаса Валентину Чистякову. Попросив її виступити:

«— Нет, нет и нет! Понимаете, я все забыла!..

— Как?

— Очень просто!.. Мне сделали в те годы укол, и я теперь ничего не помню!..»².

На курбасівський вечір Клубу творчої молоді з'їхались і зійшлися, хто подужав, недобитки української культури. За розшифрованою фонограмою читаємо

¹ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VI. С. 354.

² Там само. С. 356.

виступ живописця Анатолія Петрицького: «Тут сидящие мои товарищи старые, все мы несчастные люди. Вот Курбас, трагическое лицо, и мы трагические. Один 12, другой 15 лет сидел на каторге, другой такой, как я, не сидел на каторге, а обвешан, имею все ордена, какие для гражданского человека есть. Но в то же время 26 лет последних, лучших своих, когда я мастер, мне не дают работать (Оплески)»¹.

Ще займали високі посади театрознавці, що будували свою кар'єру на погромницькій критиці Курбаса. Той самий Петрицький згадав про ХХ з'їзд: «Не будь этого, не чествовали бы Курбаса, не чествовали бы, а осталось бы то, что написано в этой, хуже чем порнографической литературе, хотя... (бурхливи оплески, вигуки "браво", "браво"...). Хотя и штамп Академии наук стоит» -.

На реабілітаційному вечорі КТМ виступили народний артист СРСР Василь Василько, ректор Харківського театального інституту Дмитро Власюк, народний артист СРСР Лесь Сердюк, народна артистка СРСР Наталя Ужвій, народний художник СРСР Анатолій Петрицький, дружина Остапа Вишні Варвара Губенко-Маслюченко, заслужений артист УРСР Олександр Романенко, народний артист СРСР Мар'ян Крушельський. Усі вони знаходили щонайкращі слова, щоб згадати про свого розстріляного вчителя й товариша. Що б не чинили партноменклатурники, вони жадним чином не могли перепинити цим увінчаним лаврами діячам культури дорогу на трибуну. З погляду офіціозу глорифікація творчо не реабілітованого мистця — для начальства це був провал.

¹ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VI. С. 628.

² Там само.

Другий вечір КТМ - Миколи Куліша. У неділю, 23 грудня 1962 року, його було проведено теж у Жовтневому палаці.

На верхах вести цей вечір було доручено одному із стовпів радянської влади в Україні Миколі Бажану. У 1943—1948 роках він працював заступником Голови Ради Міністрів УРСР. На першій сесії Генеральної асамблеї ООН представляв УРСР. 1 лютого 1946 року домагався видачі українських емігрантів¹. Написав кілька контрпропагандистських праць проти української культури, проти історичної науки².

Вступне слово Миколи Бажана я слухав із залу. У своєму щоденнику Танюк писав: «Вечір — унікальний! Вів Бажай. Рукопис його виступу — у мене. Студенти мало не зірвали йому промови. Скаже кілька слів — а жорстока зала скандує: "Людина стоїть в зореноснім Кремлі, Людина у сірій військовій шинелі..." Жаж! І лише коли він дійшов до "підвалів цього будинку, де катували Миколу Куліша...", йому вдалося взяти їх у руки. Сильний виступ, задав тон»³.

Бажан передав Ташокові не що інше, як контрольно-виправдальний документ, призначений, правдоподібно, для ЦК, а Ташокові вручений для вивчення й орієнтації.

¹ Бажан Микола Платонович (9 жовтня 1904, Кам'янець-Подільський 23 листопада 1983, Київ). Виступ на засіданні Комітету № 3 [з соціально-гуманітарних питань і питань культури] // Рад. Україна. 1946. 5 лютого. № 27 (7461). С. 4.

² Бажан Микола. До кінця розгромити і викоринити рештки буржуазно-націоналістичної ідеології // Вітчизна. 1946. № 9. С. 169 — 178; Против националистических извращений в современной науке об истории Украины // Правда Украины. 1947. 14 декабря. № 272 (2724). С. 3-4.

³ Танюк Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VI. С. 843.

Про Куліша він говорив як про непорушного комуніста: «Які випробування не падали на його долю, яких ударів він не зазнавав, яких помилок і невдач не припускався, але комуністом він пройшов крізь усе своє життя. Від окопів першої світової війни, від дніпровських плавнів у дні своїх подвигів як командир більшовицького Дніпровського полку, від голодних сіл і холодних шкіл України, від набитих глядачами театральних залів аж до підвалів цього ж будинку, де ми нині зібралися, до холодних соловецьких берегів, де він загинув жертвою злочинних порушень лєнінської справедливості в часи культу Сталіна, — скрізь для нього життєвказуючим гаслом були його ж натхненні слова: “Я люблю революцію, я люблю партію, бо тільки в її шляхах початки нового життя”»¹.

Разом з тим Бажан вів свою гру, прокладаючи дорогу до своєї пізньої філософської поезії. На трибуні він відверто відступав від наведеного тексту, і слів, що стоять у Танюка в лапках, — «де катували Миколу Куліша», — у машинописі попросту бракує. Навпаки, Бажан спокійно вимовив в іншому місці фразу, якої я раніше ні від кого не чув, а тому запам'ятав: «Россия — родина слонів». У призначеному для начальства рукописі цієї яскраво дисидентської фрази, природно, немає, як чомусь немає статті про Бажана у харківському словнику дисидентів До речі, немає статті про Бажана як дисидента і у смолоскипівській енциклопедії «Рух опору

¹ Там само. С. 843 — 844.

² Міжнародний біографічний (sic) словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Харків: Харківська правозахисна група; «Права людини», 2006. Ч. 1. С. 1-516; Част. 2. С. 517-1020.

в Україні», хоч є Олесь Гончар і навіть Петро Шелест¹. Випробуваний діяч організував і керував виданням першої (насправді другої) «Української радянської енциклопедії» (1959—1965), що мала виразну ідеологію.

Вступне слово Леся Танюка² на кулішівському вечорі було чуже компартійному духові Бажана і перегувалось із пізнішою працею Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (супровідний лист І. М. до Шелеста й Щербицького датується груднем 1965 року). Якщо Дзюба протиставляв ідеального Леніна сучасній партноменклатурі, Танюк протиставляв Курбаса сучасним офіційним режисерам і театрознавцям, також ставив їхнім особистим ворогом.

1 червня 1963 року відбувся вечір Маяковського, сценарій якого написав І. Дзюба. Там було публічно прочитано вірш «Долі України».

Широким відгомном розійшовся вечір Івана Франка, що відбувся 8 червня 1963 року в Інституті харчової промисловості ім. Мікояна на Володимирській вулиці (нижче ректорату університету). Пройшов він бліденько, було дуже погано чути, але на історичних скрижалях відзначився тим, що закінчився під пам'ятником Каменяреві на тлі десятків смолоскипів. Вечорів зі смолоскипами в історії Києва ще не було, й він приголомшив усіх присутніх. Роздавали їх, зроблених з баночок із згущонки, ще під Інститутом, а запалювали вже на Карла Маркса. Відчувалося, що переступили якусь межу.

¹ Рух опору в Україні, 1960—1990: Енциклопедія / Гол. ред. Осип Зінкевич. К.: Смолоскип, 2010, 804 с.; 56 іл.

² Ташок Лесь. Твори: В 60-ти томах. Т. VI. С. 845 — 851.

Виголошували найяскравіші, які мали, вірші, — зокрема Станіслав Тельнюк — «Пісеньку останнього гурона» (Присвята Ліні Костенко):

*Зорі згасали в південному небі...
Гинули інки — так було треба.
Гинули інки в ім'я прогресу.
Гинув народ під мечем Кортеса.
Ай-ай-ай! Весело! Задля прогресу'
Гинув народ під мечами Кортеса '.*

Улітку 1963 року було надруковано афішу, присвячену вечору Лесі Українки. Під грифом Клубу творчої молоді «Сучасник», Київської державної філармонії, де працювала Тетяна Цимбал, й Українського театрального товариства оголошувалося, що в середу, 31 липня 1963 року вечір мав відбутися на Першотравневій естраді. Мали виступити Державний симфонічний оркестр УРСР (диригент Є. Шабалтіна), артисти театру опери та балету. Київської державної філармонії та Укрконцерту. Згідно з оголошеними в афіші відомостями передбачалися виступи поетів Ліни Костенко, Ірини Жиленко й Івана Драча. Остання фраза афіші — «Вечір веде Іван Дзюба».

В останній момент вечір було заборонено. І. Дзюба провів його «під штахетами», «на лавках». Що відбулось фактично, можна й треба нині відтворити за всіма джерелами, що досі збереглися. Існує зошит Тетяни Цимбал, де вона записала, що прочитала тоді яскраво політичні твори Лесі Українки «Товарищі на спомин», «Мрії», «І ти колись боролась». Вона занотувала також, що нові вірші прочитали Ір. Жиленко,

¹ Перша публікація: Тельнюк Станіслав. Залізняки. К., 1966. Друга — в антології Б. Кравцева.

М. Вінграновський, І. Драч, Ст. Тельшок, Л. Костенко, що виступив також Є. Сверстюк. У книжці Ірини Жиленко (с. 173—174) надруковано чудову розповіді, про цей історичний вечір. В інтересах історичної науки було б зіставити її текст зі свідченнями інших мемуаристів. На жаль, Вінграновський і Тельнюк більше нічого не напишуть. «...Мы ленивы и любопытны?».

12 березня 1964 року відбувся останній, шевченківський вечір у Жовтневому палаці. Запрошення узяла на себе Алла Горська. По зовнішньому боці рознесла цитати: «Караюся, мучусь, але не каюсь», «В сім'ї вольній, новій». Можна тільки уявити, як казалося начальство.

Петро Тодосійович Бойко, згодом священик, читав вірші, писані понад сто років тому, а в залі раз у раз зривалася хвиля овацій. Присутня при тому (вона не могла там не бути) Т. Г. розповідала мені, що, власне, її тоді вразило у читанні знаменитого диктора:

*Кохайтеся, чорнобриві,
та не з москалями! —*

і далі — тривала пауза. І оплески.

Але пам'ять — ненадійне сховище, і 23 жовтня 2010 року, коли я перепитав про всяк випадок Петра Тодосевича, він цей спогад заперечив. Насправді на вечорі він повністю прочитав «І мертвим, і живим». І поет Петро Засенко, переказуючи акторові свої тодішні враження від вечора, нагадав йому самому, як увесь зал йому плескав, а Петро Бойко, мовляв, мовчки потакував: «Бачите, — отака історія нашого народу».

Проблеми реабілітації

Як бачимо, на кожному кроці молодим мистцям ішлося про правду й демократизацію мистецтва, але за тодішніх обставин вирішення цих проблем на культурницьких шляхах було неможливе. Щоразу нашттовхуючись на проблему масового терору в не-далекому минулому. Клуб творчої молоді у найяскравіший спосіб визначив напрямок реабілітацій. Цей напрямок разуче відрізнявся від офіційного.

Треба підкреслити, що, розвінчавши Сталіна, Хрущов і підлеглі йому керівники КП(б)У найменше думали про реабілітацію діячів української культури, яких знищили большевики. Виявляється, їхньою першою турботою була реабілітація й пропаганда діяльності фракціонерів, передусім звинувачуваних у троцькізмі й належності до внутрішньопартійних угруповань — правих і лівих. У хрущовській доповіді немає й мови ні про репресованих письменників, ані про мистців. Тему репресій він розкрив через загибель Кірова й долю кандидатів у члени Політбюро ВКП(б) Ейхе та Рудзутака. Ясна річ, головний фальсифікатор нашої країни й не думав розкривати їхню діяльність як практиків большевизму. Лише за півстоліття було опубліковано постанову Політбюро ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1933 року: «Вопрос Ленинградской области. Предоставить право рассмотрения дел по повстанчеству и контрреволюции по Ленинградской области с применением высшей меры социальной защиты тройке в составе т. т. Кирова, Медведь и Кодацкого»¹.

¹ Лубянка: Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД, Январь 1922 — декабрь 1936 / Составители: В. Н. Хаустов, В. П. Наумов, Н. С. Плотникова. М.: Материк, 2003. С. 428. (Россия. XX век. Документы).

Гак Хрушова й зрозуміли його колеги. Виголосив він свою доповідь 25 лютого 1956 року, а сестра Юрія Коцюбинського, яка мешкала тоді в Києві, відгукнулася на неї так швидко, що на її прохання вже 19 березня Григорій Іванович Петровський (а він жив у Москві) написав до Головної Військової прокуратури СРСР у справі його реабілітації: «Был он [Коцюбинский] короткое время связан с [троцкистской] оппозицией против Сталина. Но при свете доклада тов. Хрущева это теперь плюс, а не минус для него (sic)». І добре навчений життям, про всяк випадок акуратно додав: «От оппозиции он скоро отошел» . Про завзяту боротьбу, що розгорілася довкола реабілітацій, свідчить виступ активного сталініста Шелепіна на вузькому зібранні ленинградського партактиву. «Мы восстановим славное имя товарища Сталина в рабочем порядке. Не сомневайтесь! Это Хрущев - он ведь сам был настоящим троцкистом! повел антипартийную политику и реабилитировал всех подряд, без разбора... Мы уже составили список на 25 тысяч лиц неправильно реабилитированных. И будем продолжать эту работу»².

Антон Антонов-Овсієнко-молодший, людина з доволі плутаною філософією, однозначно ствердив. «Кучая амнистия 17 сентября 1955 года коснулась лишь сталинской гвардии уголовников [...]»³. У наукових категоріях можна було б сказати, що провадили

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (кол. партархів). Ф. 263. Он. 1. № 38485 ФП / кор. 414. Надзорное производство. Арк. 133.

² Антонов-Овсеенко А. Портрет тирана. New York: Khromka Press, 1980. С. 357.

³ Там само. С. 364.

її в рамках чинного Карного кодексу, точніше — того самого, що й у 30-х роках. На практиці це виглядало начебто несподівано, але дуже логічно. Допитаний 6 січня 1956 року як свідок для реабілітації розстріляного наркома освіти В. Затонського, його колишній заступник Ян Петрович Ряппо заявив: «Затонекій, по моему общему впечатлению о нем, остался в моей памяти как человек партийный и преданный делу партии - делу Ленина и Сталина» *. З тим його й реабілітували. Формула, яку заклav до архівів Ян Ряппо, якнайкраще формулює суть хрущовсько-брежневських реабілітацій. Тоді й пізніше реабілітували людей, про яких можна було сказати: він «человек партийный и преданный делу партии — делу Ленина и Сталина».

Боротьба тривала на всіх поверхах влади. У березні 1957 року в Москві відбувся перший всесоюзний з'їзд діячів образотворчого мистецтва, а в березні—квітні — другий всесоюзний з'їзд композиторів ². Сподіваючись на зміни в культурній Політиці, навіть такий реакціонер як Ол. Пашенко, дозволив собі заявити: «Що знають широкі кола [...] про мистецьку спадщину українського народу, про його багатовікову мистецьку культуру? Де монографії й альбоми про таку величну пам'ятку світового мистецтва, як Київська Софія? Де видання про старовинний український іконопис, про портрети XVI — XVII сторіч, що в такому багатстві представлені у збірках

¹ Галузевий державний архів СБУ. Ф. 6. № 49834 ФП. Т. 4.

Арк. 248.

² Куликович Н. Новий етап партійно-советського наступу на національне мистецтво України // Український збірник, Кн. 11. Мюнхен. 1957. С. 29 — 54.

київського та львівського музеїв? [...] Де монографії про великого Тараса Шевченка, про видатних малярів-реалістів Миколу Пимоненка, Сергія Васильківського, Петра Левченка, Миколу Мурашка і багатьох, багатьох інших? Таких видань немає ні російською, ні українською мовами. Те, що було видано за останні роки (процитувавши це місце, советолог уточнив: "за нового колективного керівництва"! — С. Б.), ніяк не може задовольнити ні обсягом, ні якістю поліграфічного виконання» *. Про ліваків Архипенка чи того самого Малевича не могло бути й мови. У культурній спадщині було винищено все і вся. Це була не русифікація, а таки геноцид.

Данькевичу, якого щойно піддавали критиці за оперу «Богдан Хмельницький», доручили вибачитися за виступ А. Кос-Анатольського: «В запалі ораторського красномовства допустився деяких перебільшень і фактичних неточностей і наш товариш з делегації — композитор Кос-Анатольський. Нам дуже не хотілося б, щоб у делегатів з'їзду склалось враження, що у нас молодь нібито не виховується в дусі любові до народної мови, національної культури» Розчаровані, роз'їздилися делегати по своїх республіках. Розповідали, маючи виступити на одному з наступних з'їздів, Василь Касіян підготував доповідь у двох, протилежних варіантах. На місці він мав вибрати той, що відповідав би ситуації.

Молодь стежила за перебігом подій у чотиріочі. У березні 1963 року у кінолекційній залі Василь Касіян розповів про зустріч із Хрущовим. Ірина Жиленко

¹ Советская культура. 1957. 8 марта.

² Там же. 4 апреля.

записала: «Важко зрозуміти Касіяна. Чи він наївний, чи дуже хитрий. Він страшенно об'єктивно й точно все розповів, навіть зачитував нотатки з блокнота і голосно, роздільно прочитав від початку і до кінця геть усі. А записки ж були! Зала реготала і лускалась від оплесків. А потім Василь Симоненко прочитав такі вірші, що я за нього аж злякалась»¹.

Кінець шістдесятництва, зокрема КТМ

Діяльність шістдесятників викликала шалену протидію і всілякі перешкоди з боку влади. Бругальним побиттям було вкорочено життя Симоненкові. Активну діяльність членів Клубу у їхніх попередніх формах припинили арешти 1965 року.

Перелік репресованої тоді молоді беру з книжки В'ячеслава Чорновола², зіставляючи її відомості зі смолоскипівською енциклопедією «Рух опору в Україні»³.

24 серпня 1965 року були арештовані Іван Гель і Мирослава Зваричевська (Львів), 25 серпня — Ярослава Менкуш (Львів), 26 серпня — музсйник і мистецтвознавець Богдан і його брат Михайло Горині (Львів), хімік-лаборант Євгенія Кузнєцова (Київ), 27 серпня — музейник Ігор Герета (арештований в Одесі, переведений до Тернопільської тюрми) та живописець і графік Панас Заливаха (Івано-Франківськ), 28 серпня студент-стоматолог Ярослав Геврич та інженер геолого-розвідувального НДІ Олександр Мартиненко (Київ), Михайло

¹ Жиленко Ірина. Homo ferions. С.353 — 354.

² Лихо з розуму: Портрети двадцяти «злочинців»: 36. матеріялів / Уклав В'ячеслав Чорновіл. Париж: Перша укр. друкарня у Франції, 1967. 336, [2] с.

³ Рух опору в Україні, 1960—1990: Енци. довідник / Гол. ред. Осип Зінкевич. К.: Смолоскип, 2010. 804 с.; 56 іл.

Осадчий (Львів). Того самого дня зробили трус у інженера-геодезиста інституту «Київоблпроект» Івана Русина (дати арешту немає). 31 серпня відбувся трус у Світличного, 1 вересня його вперше заарештували, але за кілька місяців випустили. Постійні переслідування 'іривали протягом дальших десятиліть і закінчилися його загибеллю. У серпні (дат немає) були заарештовані також співробітник Інституту геофізики Микола Гринь (Київ), Дмитро Іващенко (Луцьк), учитель музики Методій Чубатий (Тернопіль). Наприкінці серпня забрали Михайла Озерного (Івано-Франківська область), 1 вересня — історика Валентина Мороза (викладав в Івано-Франківську, суджений у Луцьку). Невдовзі до них приєднали й старших: 4 вересня 1965 року узяли письменника й педагога Михайла Масютка (арештований у Феодосії й доправлений до Львова, вперше арештований 1937), 13 листопада — лексикографа Святослава Караванського (Одеса, вперше арештований 1945). За випадкових обставин 23 травня 1966 року посадили письменника Анатолія Шевчука, Валерієвого брата (Житомир).

28 листопада 1970 року хтось, досі невідомий на ім'я, убив Аллу Горську. У членів Клубу творчої молоді розпочався новий період життя. Яскрава діяльність КТМ, сповнена надій і радісної творчості, скінчилась. Доходило краю саме їхнє молоде життя. Почався період так званого «застою». 1972 року прокотилася нова хвиля арештів. Набувши нових форм, що дістали назву дисидентства, діяльність шістдесятників перейшла на інші рівні¹.

¹ Взаємозв'язки шістдесятництва й дисидентства досліджував Лесь Зарецький (Зарецький Олексій. Офіційний та альтернативний дискурси 1950 — 80-ті роки в У РСР. Вид. 2. К., 2008. С. 91).

Музей шістдесятництва

Коли від тих подій минуло 40 років, з ініціативи Надійки Світличної зібралася група шістдесятників, що обговорила ідею майбутнього Музею. Головою було обрано Галину Возну, дружину Веніаміна Кушніра. За свідченням Миколи Плахотнюка, сформулювала концепцію, надіславши невдовзі з Америки її текст, Надійка Світлична:

«КОНЦЕПЦІЯ

створення музею шістдесятництва у м. Києві

Музей має відображати історичне місце і значення шістдесятників у духовному розвитку українського суспільства другої половини ХХ століття.

Музей повинен показати феномен шістдесятників як переломний момент в історії Української культури радянського періоду. Після руїни і занепаду 30—40—50-х років це були перші кроки нонконформізму, неприступності і впертої опозиції в літературі, образотворчому мистецтві, театрі, кіно.

В експозиції музею будуть представлені такі матеріали (розділи)

I. Історичні передумови:

- 1) Суспільно-історична атмосфера в Україні на початку 60-х рр. (преса, документа, фото, спогади).
- 2) Періодизація і диференційна характеристика різних груп шістдесятників (м. Київ, Львів, Одеса, Житомир та інші).
- 3) Література про шістдесятників (тогочасна в Україні та діаспорі). Сучасний погляд на шістдесятників (документи, етапі, видання).

II. Діяльність Клубу творчої молоді (1962—1965 рр.).
Фото, спогади, документи.

III. Самвидав. Художні твори, політико-публіцистичні матеріали, передруки на Заході.

IV. Літературний доробок шістдесятників. Широка панорама статей, видань від початку 60-х років через самвидав і до сьогоdnішнього дня в Україні та діаспорі.

V. Значення діаспори. Особи, що поширювали доробок шістдесятників: організації, окремі люди (видання, фото, спогади).

VI. Матеріали судових справ шістдесятників.

- 1) Перебування в тюрмах, психіатричних лікарнях, таборах, на засланні. Листи, фото, спогади, особисті речі.
- 2) Зв'язок із загальносоюзним дисидентським рухом. Дисидент росіяни, євреї, литовці, латиші та інші. Дружини політ'язнів (фото, листи, спогади).
- 3) «Велика зона». Репресії серед тих, хто підтримував і поділяв ідеї шістдесятників (речі, спогади, листи).

VII. Художники-шістдесятники, діячі театру, кіно.

IX. Значення шістдесятників у суспільному оновленні 80 — 90-х років і побудові Української Держави.

Насьогодні у приватних збірках є близько 1000 експонатів: літературних творів, фотографій, самвидаву, листів, особистих речей, до 100 картин, графічних робіт, скульптур художників і скульпторів-шістдесятників.

За 2 — 3 роки передбачається поповнення фондів музею на 40 — 50 %.

Для розміщення експозиції музею потрібно 5 — 6 кімнат загальною площею 320 — 350 квадратних метрів у централі, них районах м. Києва.

Сподіваємось, що держадміністрація м. Києва знайде можливість і буде сприяти створенню цього унікального музею.

Ініціативна група.

Після Г. Возної правління громадської організації «Музей шістдесятництва», що мала досліджувати феномен шістдесятництва як суспільно-культурного й суспільно-політичного явища, очолив Микола Плахотгаок. Нині організацією керує Лесь Зарецький. 20 березня 2000 організацію було зареєстровано в Київському міському управлінні юстиції. 29 січня 2008 року Музей шістдесятництва було переведено на статус відділу Музею історії м. Києва (завідувач М. Плахотнюк). У 1920-ті роки громадська організація одержала б назву «Друзі музею». Укази занадто балакучого Президента України В. Ющенка № 908/2006 від 31 жовтня 2006 року, 801/2007 від 31 серпня 2007 року та 702/2009 від 2 вересня 2009 року ідею музею остаточно легалізували, але нормальної роботи йому не забезпечили.

Не маючи приміщення, музейники-ентузіаста провели вечір молодой української поезії 60-х років ХХ ст. (5 березня 2009, Будинок художника), виставку «По цей і по той бік ґрат» (травень — грудень 2009), вечір до 80-річчя А. Горської та І. Світличного (вересень 2009; обидва в Музеї М. Грушевського) та багато інших заходів. Відповідно до розробленої «Концепції створення музею шістдесятництва у м. Києві» за ці роки було зібрано профільну бібліотеку (понад 6 тис. книжок), до 100 картин, скульптур і графічних творів, кілька сот музейних експонатів. Музей переміг у конкурсі, організованому Благодійним фондом «Україна-3000» серед музеїв України. Культурне майно іде за кожною людиною. Багато років музейні фонди було розпорошено по різних приміщеннях, у тому числі приватних.

Скромна експозиція Музею шістдесятництва відкрилася для огляду 22 серпня 2012 року і викликала

вибух ентузіазму серед громадянства. Глядачів зустріла композиція «Широке море України» — світлина шістдесятників на тлі великої мани. Поруч — відтворення одного з вершинних мистецьких творів шістдесятих років — вітража Опанаса Заливахи, Алли Горської, Людмили Семикіної, Галини Севрук та Галини Зубченко «Возвеличу малих отих рабів німих», виконаного до 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка (1964). Передбачаючи суспільний резонанс від цього твору, за наказом партійних функціонерів 18 березня 1964 року вітраж було брутально знищено. У травні з офіційним формулюванням «за ідейно порочний твір, який дає викривлений образ Т. Г. Шевченка» Горську й Семикіну було виключено зі Спілки художників, а Севрук — із кандидатів. 27 серпня, як уже сказано, Заливаху заарештували. На історії музею та його експонатів можна простежити долю всієї неприкаяної нині української культурної спадщини.

Експозицію Музею шістдесятників склало те, що пережило час, — їхні мистецькі твори й багато інших артефактів. Це картини Сергія Отроценка, Опанаса Заливахи, Веніаміна Кушніра, Люби

Панченко, Любові Міненко, Гравюри Алли Горської, Георгія Якутовича, Василя Перевальського, Софії Караффи-Корбут, Миколи Стороженка, цикл «Табірних мотивів» Г. Герчака, скульптури Бориса Довганя, Володимира Луцака, Аліси Забой, книжки з бібліотеки Надії Світличної. До давнішого часу належить магнітофон та касети Івана Світличного з записами голосів українських поетів, мольберт і пензлі Веніаміна Кушніра, свита Павла Стокотельного, яку пошила Людмила Семикіна, нарешті, епітрахіль, яку виготовив Опанас Заливаха для священника Василя Романюка, який похрестив сина Надії Світличної Ярему. Потужне враження справляють також «вешдоки» з печатками гебітської експертизи, повернуті реабілітованим в'язням, їхнє табірне листування тощо*.

На початку 1960-х років Клуб творчої молоді «Сучасник» відіграв ключову роль у громадсько-політичному й культурному житті української столиці. Студентська молодь зібралась тоді у столиці з усієї України. Велику роль відігравали міжособистісні контакти з молодими діячами Львова та інших міст, що поширило їхні впливи на всю територію. Катеемівці підтримувала контакти з представниками попередніх поколінь. Відтак Клуб став центральною структурою шістдесятництва.

* Висловлюю сердечну подяку Миколі Плахотнюку та Вікторії Цимбал за допомогу в роботі.

Науково-популярне видання

Сергій Білокінь
**КЛУБ
ТВОРЧОЇ МОЛОДІ
«СУЧАСНИК»**
(1960-1965)

Редактор **Юрій Пригорницький**

Підписано до друку 12.09.2012.
Формат 70 ж 100 Г а р н і т у р а «ВашаСТТ».
Папір офсетний № 1. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 2,0.
Наклад 1000 прим. Зам. 12-12.

Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
Свідоцтво про реєстрацію № 1801 від 24.05.2004 р.

Адреса видавництва та друкарні:
04655, Київ, Контрактова пл., 4.
Тел./факс: (044) 425-60-92.
E-mail: phouse@ukma.kiev.ua

Білокінь, Сергій

Вбі Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960 — 1965). —
К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія»,
2012. — 63 с.:поргр.

КВИ 978-966-518-602-1

Відомий український історик, джерелознавець, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка розповідає про обставини заснування, діяльність і значення славетного Клубу творчої молоді в історії України. Це перше ґрунтовне дослідження КТМ, досі так докладно та глибоко тема не висвітлювалася.

Лекція розрахована на студентську аудиторію та широке коло читачів.

УДК 061.2-053.6(477X042.3)" 1960/1965"

ББК 77.2г(4Укр)л9

На початку 1960-х років
Клуб творчої молоді «Сучасник» відіграв
ключову роль у громадсько-політичному
й культурному житті української столиці.

Студентська молодь зібралась тоді
у Києві з усієї України.

Клуб став центральною структурою
шістдесятництва.

